

Andrius MARCINKEVIČIUS

Lietuvos socialinių tyrimų centras

*Rusų švietimo
organizavimas
Kauno mieste XX a.
3–4 dešimtmečiuose*

Santrauka. Straipsnyje atskleidžiama, ko-kiomis aplinkybėmis XX a. 3–4 dešimtmečiuose susiformavo ir veikė Kauno mieste rusų švietimo įstaigų tinklas, jungęs du vaikų darželius, tris pradžines mokyklas ir gimnaziją. Kauno miesto savivaldybė ir Švietimo ministerija išlaikė dvi rusų pradžines mokyklas, o Kauno Mokytojų draugijos rusų mokykloms laikyti įsteigtos pradinė mokykla ir gimnazija veikė daugiausiai privačiomis lėšomis. Visos šios ugdymo įstaigos buvo remiamos rusų inteligentijos ir visuomeninių organizacijų, taip pat sentikių ir stačiatikių bendruomenių. Pažymima, kad Kauno rusų švietimo įstaigų veikla simbolizavo sėkmės atvejį, lyginant su rusų mokyklomis, veikusiomis kituose Lietuvos miestuose ar kaimo vietovėse. Viena iš esminių minėtos sėkmės sąlygų buvo Kauno rusų inteligentijos, suvokusios rusų jaunimo ugdymo gimtąją kalbą reikšmę kultūriniam tapatumui išlaikyti, aktyvumas. Šios inteligentijos remiamas rusų švietimo įstaigų tinklas tapo rusų kultūrinio tapatumo išlaikymo ir kartu integracijos į Lietuvos visuomenę instrumentu. Be to, pastarasis svariai pasitarnavo neformaliai rusų jauniosios kartos ugdymui plėtoti – išskirtinis dėmesys skiriamas rusų literatūrai, Rusijos istorijai ir geografijai, tikybai ir senovės slavų kalbai, taip pat bažnytinio giedojimo igūdžiams lavinti. Straipsnyje aptariamos Kauno rusų gimnazijos auklėtinių galimybes siekti aukštojo mokslo Vytauto Didžiojo universitete. Nors įstojusieji į universitetą neturėjo galimybių mokytis savo gimtąją kalbą, bet išlaikė artimą ryšį su rusų kultūra ir dalyvavo rusų studentų organizacijų veiklose. Konstatuojama, kad rusų jaunoji karta, įgijusi pradinį arba vidurinį išsilavinimą Kauno miesto rusų švietimo įstaigose, šiuo atžvilgiu buvo unikalaus proceso dalyvė, tačiau jos atstovai išblaškyti po pasaulį sovietinės okupacijos pasekmių. Kai kurie iš jų po Antrojo pasaulinio karo tapo žinomais veikėjais Lietuvoje arba emigracijoje.

Reikšminiai žodžiai: rusai, Kaunas, inteligentija, stačiatikiai, sentikiai, švietimo organizavimas, kultūrinis tapatumas.

Įvadas

Ligšiolinėje lietuviškoje istoriografijoje buvo nagrinėjami kai kurie rusų švietimo organizavimo Lietuvoje 1918–1940 m. aspektai, apimantys rusų švietimo įstaigų Kauno mieste istoriją. Didžiausio tyrėjų dėmesio susilaukė Kauno Mokytojų

draugijos rusų gimnazijos veikla ir jos direktoriaus, žinomo rusų visuomenės veikėjo Aleksandro Timinskio biografija¹. Etninių mažumų švietimo raida minėto laikotarpio Lietuvoje domėjosi Benediktas Šetkus ir Saulius Kaubrys. Jų darbuose aptariami esminiai Lietuvos rusų pradinė mokyklų tinklo ir Kauno rusų gimnazijos raidos bruožai². Išsamesnė šių raidą lėmusių veiksmų, taip pat rusų švietimo įstaigų tinklo reikšmės analizė rusų pilietiškumui ir etniškumui ugdyti buvo atlikta Natalijos Kasatkinos ir Andriaus Marcinkevičiaus monografijoje, bet jos autoriai tik iš dalies tyrė švietimo organizavimo tendencijas Kauno mieste³.

Atsižvelgiant į ligšiolinį tyrėjų įdirbį, yra pagrindo teigti, kad stinga sisteminės rusų švietimo organizavimo Kauno mieste XX a. 3–4 dešimtmečiuose analizės, sutelkiančios dėmesį į rusų jaunosios kartos ugdymo proceso eigą, galimybes ir turinį nuo pradinės mokyklos suolo iki brandos atestato įgijimo ir universitetinių studijų pradžios. Šiame straipsnyje atskleidžiama, kokie esminiai veiksniai lėmė rusų švietimo įstaigų tinklo susikūrimą ir raidą Kaune XX a. 3–4 dešimtmečiuose ir kaip šis tinklas pasitarnavo rusų jaunosios kartos atstovų etnokultūriniam tapatumo išsaugojimui ir integracijai į Lietuvos visuomenę. Šiuo atveju rusų švietimo įstaigos sąvoka įvardijama įstaiga, kurioje mokymo procesas vyko rusų kalba ir kurios programa (greta bendrojo lavinimo disciplinų) kreipė dėmesį į rusų kultūrinio tapatumo ugdymą, įskaitant neformalaus švietimo formas užklasiniu laiku.

Rusų švietimo įstaigų tinklo sklaida

Rusų švietimo įstaigų poreikį Kaune aptariamam laikotarpiu lėmė keletas reikšmingų veiksnių. Čia telkėsi skaitlingiausia Lietuvoje miesto rusų bendruomenė. 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Kaune gyveno 2 914 rusų, turėjusių šalies pilietybę. Į šį skaičių liko neįtraukti vadinamieji svetimšaliai, todėl iš tiesų mieste gyveno

¹ М. Бурьгина, Первая русская гимназия в Литовской Республике, А. Ковтун (ред.) *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas*. Каунас, 2001, с. 48–61; А. Ковтун, Русский мир Каунаса (Культурное общество в 1918–1940 гг.), *Darbai ir dienos*, т. 34, 2003, р. 145–176; P. Lasinskas, Kauno mokytojų draugijos gimnazija ir Aleksandras Timinskis (1920–1940), *Lituanistica*, 2007, nr. 2, p. 89–95 ir kt.

² B. Šetkus, *Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais* [Rankraštis]: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S), Vilnius, 2000, 160 l.; S. Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. Vilnius, 2000.

³ N. Kasatkina, A. Marcinkevičius, *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*, Vilnius, 2009.

šiek tiek daugiau rusų⁴. Svarbi aplinkybė, kad Kauno rusai pagal išsilavinimą ir socialinį statusą atstovavo elitinei šios etninės grupės narių daliai. Mieste buvo susiformavęs rusų inteligentų sluoksniš, kuriam priklausė tarnautojai, teisininkai, kariškiai, gydytojai, inžinieriai ir kitų profesijų atstovai⁵. Dauguma rusų Lietuvos periferijoje vertėsi žemės ūkiu ir išsiskyrė iš kitų gyventojų ypač žemais išsilavinimo rodikliais. 1923 m. surašymo duomenimis, raštingų vyresnio negu 10 metų amžiaus Lietuvos rusų buvo tik 38,4 %, bet Kaune šis rodiklis siekė atitinkamai 69,0 %⁶. Rusų švietimo įstaigų steigimu taip pat buvo suinteresuotos Kauno stačiatikių ir sentikių bendruomenės. 1923 m. tarp rusų tautybės kauniečių, įgijusių šalies pilietybę, buvo priskaičiuoti 1972 (67,4 %) stačiatikiai ir 864 (29,5 %) sentikiai⁷. Kauno rusų inteligentija ir religinių bendruomenių atstovai telkėsi į visuomenines organizacijas, kurios prisidėjo prie rusų švietimo įstaigų organizavimo ir išlaikymo. Be to, rusų kalbos ir kultūros vartotojais buvo kitų tautybių ir etniškai mišrių šeimų atstovai, todėl rusų švietimo įstaigų veikloje dalyvavo dalis Kauno žydų, baltarusių ir lietuvių.

Aptariamam laikotarpiu Kaune veikė trijų pakopų rusų švietimo įstaigos: ikimokyklinės, pradinės ir vidurinės. Sprendžiant iš archyvinių dokumentų, fragmentiškausia buvo vaikų darželių veikla. Jie buvo steigiami privačia iniciatyva ir atvėrė duris antrame Lietuvos valstybingumo raidos dešimtmetyje. Pvz., 1929–1934 m. veikė *Kauno Mokytojų draugijos rusų mokykloms laikyti* vaikų darželis Vytauto prospekte (vedėja – Marija Cerkasienė), kurį lankė 4–7 metų amžiaus vaikai. Taip pat išliko užuominų apie rusų vaikų darželį Trakų g. (vedėja – A. Molotkienė). 1931 m. pradžioje jį lankė 16 vaikų⁸. Atskiruose šaltiniuose minimas *Rusų emigrantų susivienijimo Lietuvoje* darželis, kurį 1931 m. esą lankė apie 10–15 vaikų, bet čia veikiausiai buvo turimos galvoje vasaros stovyklos emigrantų vaikams, kurios būdavo užmiestyje⁹.

Manytina, kad vieną iš trijų Kaune veikusių rusų pradinių mokyklų įsteigė Kristaus Prisikėlimo stačiatikių parapijos nariai. Mokykla atvėrė duris

⁴ *Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 metų rugsėjo 17 dienos surašymo duomenys*, Kaunas, 1925, p. 17–18, 20, 32–33.

⁵ Šio straipsnio autoriaus paskaičiavimais, 1932–1933 m. m. tarp Kauno rusų gimnazijos rusų tautybės mokinių tėvų namų savininkų ir ūkininkų būta po 11, įvairių sričių tarnautojų – 10, stovybų rangovų – 9, valdininkų ir inžinierių – po 8, pirklių – 7, šventikų ir prekybininkų – po 5, darbininkų, mokytojų ir gydytojų – po 3. Kauno rusų gimnazijos mokinių sąrašas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVVA), f. 391, ap. 2, b. 519, l. 12–18.

⁶ Kauno mieste tarp 5–9 m. amžiaus rusų šis rodiklis siekė 27,9 %, 10–19 m. – 73,7 %, 20–29 m. – 77,8 %, 30–39 m. – 76,9 %, 40–49 m. – 63,6 %, 50–59 m. – 55,4 %, 60–69 m. – 46,2 %, apskaičiuota autoriaus pagal *Lietuvos gyventojai...*, p. L.

⁷ *Lietuvos gyventojai...*, p. 41.

⁸ 1931 m. Kauno m. vaikų darželių statistinės žinios, *Kauno apskrities archyvas* (toliau – KAA), f. 69, ap. 1, b. 99, l. 26.

⁹ День русского ребенка, *Голос Литовской Православной Епархии* (toliau – ГЛПЕ), 1932, № 3, c. 51.

1919 m. vasarį šios parapijos namuose (Vytauto pr. 20). Jos pirmuoju mokytoju tapo šventikas Nikolajus Savickis¹⁰. 1921 m. rugpjūtį Kauno sentikių bendruomenės atstovai (Jevtichijus Jerinas, Ivanas Prozorovas ir kt.) prašė Lietuvos švietimo institucijų leidimo steigti mokyklą sentikių vaikams Žaliakalnyje¹¹. Jų prašymą parėmė Kauno miesto pradinė mokyklų Švietimo komisija¹². Mokykla buvo atidaryta 1922 m. gruodžio 1 d.¹³. Ji ilgą laiką nuomojo patalpas, bet apie 1931–1932 m. persikėlė į nuolatinius namus Zarasų ir Širvintų gatvėse. Abi minėtas pradinės mokyklas išlaikė Švietimo ministerija ir Kauno miesto savivaldybė. Be to, 1937 m. atsidarė privati, *Kauno Mokytojų draugijos* išlaikoma, rusų pradinė mokykla (Vytauto pr. 20A)¹⁴.

1923–1938 m. statistikos duomenimis, valstybės išlaikomose rusų pradinėse mokyklose mokinių skaičius kasmet didėjo (žr. 1 lentelę). Joms buvo suteikti oficialūs numeriai. Rusai dažnai įvardijo mokyklas, atsižvelgdami į mokinių religiją, – stačiatikių arba sentikių¹⁵. Jas iš tikrųjų lankė rusų ir baltarusių tautybės vaikai. 1940 m. keturių skyrių stačiatikių mokyklą lankė 95 vaikai, o šešių skyrių sentikių mokykloje mokėsi 287 vaikai¹⁶. Pažymėtina, kad būtent Žaliakalnyje telkėsi dauguma rusų mokyklinio amžiaus vaikų (pvz., 1929 m. – 46,7 %¹⁷, 1934 m. – 66,8 %¹⁸). 1938 m. duomenimis, privačioje rusų pradinėje mokykloje mokėsi 24 mokiniai. Iš jų pagal tautybę buvo 17 rusų, 4 žydai, 2 latviai ir 1 lietuvis, tikyba – 17 stačiatikių, 4 judėjai ir 3 katalikai¹⁹.

Valstybės išlaikomų pradinė mokyklų mokytojų kolektyvas irgi laipsniškai augo (žr. 1 lentelę). 1922 m. jį sudarė 4 mokytojai, 1923–1931 m. – 5, 1932–1933 m. – 6, 1937–1938 m. – 11. Stingant kvalifikuotų rusų tautybės

¹⁰ 1920 08 31, Kauno m. pradinė mokyklų Švietimo ir Kultūros komisijos posėdžio protokolas nr. 21, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 546, l. 16.

¹¹ У старообрядцев, *Эхо*, 1921, 2 октябрь.

¹² 1921 09 06, Kauno m. pradinė mokyklų Švietimo komisijos posėdžio protokolas nr. 23, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 548, l. 73.

¹³ 1922 12 03, Kauno m. pradinė mokyklų Švietimo komisijos posėdžio protokolas nr. 34, ten pat, l. 10.

¹⁴ 1937–1938 m. m. Kauno mokytojų draugijos rusų pradinės mokyklos apyskaita, *KAA*, f. 69, ap. 1, b. 158, l. 56.

¹⁵ 1922–1931 m. stačiatikių pradinei mokyklai buvo suteiktas nr. 22, sentikių – nr. 38, o 1931–1940 m. atitinkamai nr. 33 ir nr. 30. Remiantis lankymo apyskaitų duomenimis, XX a. 4 dešimtmetyje stačiatikių mokykloje vyraujančios tifybos mokiniai sudarė apie 75–80 %, sentikių – 80–90 % visų mokinių.

¹⁶ Kauno m. valdžios mokyklų mokinių statistika 1940 m. vasario mėn., *KAA*, f. 69, ap. 1, b. 180, l. 12–13.

¹⁷ 1929 m. mokyklinio amžiaus vaikų registracijos Kauno mieste duomenys, *KAA*, f. 215, ap. 1, b. 34, l. 4.

¹⁸ Kauno statistikos metraštis 1934, Kaunas, 1934, p. 56.

¹⁹ 1937–1938 m. m. Kauno mokytojų draugijos rusų pradinės mokyklos apyskaita, *KAA*, f. 69, ap. 1, b. 158, l. 56.

mokytojų, buvo priimta grupelė baltarusių ir 1 lietuvis. Dauguma iš šių mokytojų buvo gimę prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vilniaus, Kauno arba Gardino gubernijose, įgijo ten pedagoginį išsilavinimą ir pirmąją mokytojavimo patirtį. Norėdami tęsti pedagoginį darbą po 1918 m. nepriklausomoje Lietuvoje, jie privalejo gerinti lietuvių kalbos žinias. Be to, reikšmingais tinkamumo pareigoms kriterijais palaispniui tapo mokytojų profesinės kvalifikacijos lygis ir dalyvavimas lietuvių tautinių arba profesinių organizacijų veikloje, politinis lojalumas.

1920–1926 m. stačiatikių mokyklos vedėju buvo rusas Leonidas Vorobjovas, gimęs 1877 m. Maskvoje. 1902 m. jis baigė Maskvos imperatoriškąją Stroganovo meno ir pramonės mokyklą, 1904–1915 ir 1918–1920 m. mokytojavo Kauno komercijos mokykloje²⁰. Jį pakeitė lietuviu save įvardijęs Dmitrijus Rudzys, gimęs 1906 m. Ylakiuose ir baigęs Kauno S. Daukanto mokytojų seminariją²¹. 1922–1933 m. sentikių mokyklos vedėju buvo baltarusis Michailas (Mikas) Safronovas, gimęs 1871 m. Utenos apskrityje Mažeikiškių km., 1893 m. baigęs Panevėžio mokytojų seminariją, 1894–1918 m. dirbęs Vilniaus ir Gardino gubernijų mokyklose²². Jį pakeitė irgi baltarusis Nikiforas Karumnas, išbuvęs sentikių mokyklos vedėju iki 1940 m. Privačios rusų pradinės mokyklos vedėja buvo rusė Olga Tichonovaitė, įgijusi vidurinį išsilavinimą prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kauno miesto mergaičių gimnazijoje²³. XX a. 4 dešimtmetyje bendras mokytojų skaičius didėjo, atvykus į Kauną dirbti mokytojams iš uždarytų rusų pradinių mokyklų Lietuvos periferijoje ir prisijungus keletui jaunesnės kartos atstovų. Iš pastarųjų paminėtina Kauno „Saulės“ mokytojų seminarijos absolventė Aleksandra Semionovaitė²⁴ ir Kauno rusų gimnazijos auklėtinė Anastazija Nikolskytė-Didžgalvienė, išsilaikiusi egzaminus mokytojo teisėms gauti.

Būdingas bruožas, kad dauguma rusų pradinių mokyklų mokytojų buvo stačiatikių tikėjimo²⁵. Ši aplinkybė kelė Kauno miesto sentikių susirūpinimą, kurie savo gretose stokojo kvalifikuotų pedagogų. Pvz., 1923 m. Švietimo ministerija atsisakė įdarbinti sentikių mokykloje Eleną Nikolskienę, kuriai

²⁰ Mokytojo Leonido Vorobjovo tarnybos lapas, *KAA*, f. 215, ap. 2, b. 597, l. 6–7, 20.

²¹ Mokytojo Dmitrijaus Rudzio tarnybos lapas, ten pat, b. 458, l. 6–7.

²² Mokytojo Miko Safronovo tarnybos lapas, ten pat, b. 463, l. 1–2.

²³ 1937 m. Kauno rusų gimnazijos pedagogų personalas, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2499, l. 8.

²⁴ Mokytojos Aleksandros Semionovaitės tarnybos lapas, *KAA*, f. 215, ap. 2, b. 471, l. 1–2.

²⁵ Mokykloje nr. 22 (33) dirbo Leonidas Vorobjovas (1920–1926), Elžbieta Aronovaitė (1921–1934), Vladimiras Šakuras (1921–1939), Dmitrijus Rudzys (1926–1939), Dmitrijus Gomolickis (1934–1939); Mokykloje nr. 38 (30) – Michailas (Mikas) Safronovas (1922–1933), Mikas Rogevičius (1924–1925), Aleksas Kraucevičius (1925–1926), Povilas Filimonovas (1926–1934), Antanas Matačius (1932–1937), Elžbieta Aronovaitė (1934–1936), Ona Lebedienė (1934–1940), Anastazija Nikolskytė-Didžgalvienė (1935–1940), Aleksandra Semionovaitė (1936–1939), Nina Karumnaitė (1936–1940), Archipas Kuznecovas (1936–1940), Elžbieta Dementjevienė (1936–1940), Ona Trimailovaitė (1939–1940).

nepavyko išlaikyti lietuvių kalbos egzamino²⁶. 1934 m. tėvų komitetas protestavo dėl kvalifikacijos stygiumi motyvuoto mokytojo Povilo Filimonovo iškėlimo iš sentikių pradinės mokyklos, teigdamas, kad jis „mums yra brangus ne tik kaip prieinamas vietos sentikių kilmės žmogus, bet ir visų mūsų vietos sentikių reikalų tvarkytojas ir organizatorius“²⁷. Be to, 1938 m. komitetas skundėsi Švietimo ministerijai dėl Aleksandros Semionovaitės, stačiatikių šventiko Stepono Semionovo dukters, skyrimo į sentikių mokyklą ir prašė skirti vietoj jos sentikių kandidatę Oną Trimailovaitę²⁸.

Vidurinių išsilavinimą rusai galėjo įgyti privačioje Kauno Mokytojų draugijos rusų gimnazijoje, veikusioje 1920–1940 m. Ją įsteigė buvę Kauno komercijos mokyklos rusų ir žydų tautybės pedagogai, susibūrę į *Kauno mokytojų draugiją*, pervadintą 1924 m. *Kauno mokytojų draugija rusų mokykloms laikyti*. Iš pradžių gimnazija veikė vokiečių ir žydų realinių gimnazijų patalpose, tačiau 1923 m. jos pedagogai įkūrė draugiją *Mokslas-Šviesa*, kuri rūpinosi nuosavo pastato statyba. Draugija stengėsi sutelkti bendram tikslui rusų ir žydų tautybių mokinių tėvus, nes statyba buvo atliekama tik privačiomis lėšomis (pirmoji tėvų reakcija į statybos iniciatyvą – pernelyg pasyvi). 1924 m. Tėvų komitetas ryžosi priimti griežtą rezoliuciją, kuri bylojo, kad neįnešusių indėlių tėvų vaikai praras teisę mokytis gimnazijoje. Praktika parodė, kad ši priemonė buvo efektyvi. 1925 m. atidarytas pirmasis, o 1929 m. – antrasis pastato aukštas²⁹. Reikšminga detalė, kad sklypą gimnazijos pastato statybai suteikė Kauno stačiatikių Kristaus Prisikėlimo parapija, taip parodydama Stačiatikių bažnyčios paramą rusų švietimo įstaigų tinklui plėtoti. Įvairūs Kauno rusų gimnazijos steigimo ir veiklos aspektai aprašomi ligšioliniuose tyrėjų darbuose, todėl šiuo atveju nebus plačiau aptariami. Dera tik konstatuoti, kad ši gimnazija tapo svarbiausiu rusų kultūros židiniu Kaune ir visoje Lietuvoje 1920–1940 m.

Aptariamos gimnazijos mokinių sudėtis buvo etniškai nevienalytė. Iš pradžių žymią mokinių dalį sudarė iš evakuacijos vietų Rusijoje sugrįžusių žydų ir lietuvių tautybės miesto gyventojų vaikai, kurie dažnai dėl kalbinio barjero negalėjo iš karto lankyti žydiškų ar lietuviškų gimnazijų. Rusų inteligentija leido savo vaikus į rusų gimnaziją dėl ištikimybės savo tautinei kultūrai, bet šio entuziazmo nepakako užtikrinti gimnazijos veiklos sėkmę ilgalaikėje perspektyvoje. Tad rusų ir žydų inteligentijos bendras darbas tapo svarbia gimnazijos išlikimo sąlyga. Didžiausias mokinių skaičius Kauno rusų gimnazijoje buvo užfiksuotas 1923 m., kuomet ją lankė 478 vaikai (iš jų rusų – 160, žydų – 269,

²⁶ 1923 10 16, Sentikių centro tarybos pirmininko V. Prozorovo prašymas Švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 553, l. 49.

²⁷ 1934 07 14, Kauno m. pradinės mokyklos nr. 30 Tėvų komiteto prašymas Kauno m. pradinių mokyklų inspektoriumi, *KAA*, ap. 69, b. 136, l. 34.

²⁸ 1938 08 23, Kauno m. pradinės mokyklos nr. 30 Tėvų komiteto prašymas Švietimo ministrui, ten pat, b. 171, l. 26.

²⁹ Общество «Учение-Свет» (1923–1938), *Голос Литовской православной епархии*, 1938, № 8–12, c. 13–14.

lietuvių – 36, kitų tautybių – 13)³⁰. Padėtis kito apytikriai nuo 1924 m., mieste plėtojantis žydų vidurinių mokyklų tinklui ir apsisprendus daliai rusų tautybės tėvų leisti savo vaikus į pigiau apmokamas lietuvių valstybines gimnazijas. Antai 1926 m. rusų gimnaziją lankė iš viso 310 mokinių, 1930 m. – 204, 1934 m. – 166, 1937 m. – 99. Mažėjant bendram gimnazijos mokinių skaičiui didėjo rusų tautybės mokinių nuošimtis: 1926 m. – 50 %, 1929 m. – 59,5 %, 1933 m. – 67,2 %, 1936 m. – 76,2 %. Tarp rusų tautybės gimnazistų pagal išpažįstamą tikybą vyravo stačiatikiai (80–85 %), o likusią dalį sudarė sentikiai (10–15 %) (žr. 2 lentelę). Iki 1938–1939 m. m. pabaigos gimnazijoje brandos atestatus gavo 623 mokiniai, tuo metu keturių klasių baigimo pažymėjimus – daugiau kaip 1 000³¹.

Kauno rusų gimnazija išsiskyrė aukštesnio lygio pedagogais. Joje dirbo nemažai Rusijos imperijos laikotarpio aukštųjų mokyklų absolventų ir asmenų, įgijusių aukštąjį arba aukštesnįjį išsilavinimą po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje ir kitose Europos šalyse. Mokytojų kolektyvo dydis kasmet svyravo nuo 20 iki 28 mokytojų, išskyrus gimnazijos suvalstybinimo laikotarpį 1937–1940 m., kuomet prasidėjus atleidimams iš pareigų teliko keliolika mokytojų³². Gimnazijai per visą jos veiklos dvidešimtmetį vadovavo direktorius Aleksandras Timinskis, o iš viso joje dirbo apie 70 mokytojų. Jų kolektyvas pagal etninę ir religinę sudėtį buvo nevienalytis. Kita vertus, abejotina, ar sėkmingai gimnazijos veiklai būtų pakakę vien rusų tautybės pedagogų. Darbas, įtraukiant į mokymo procesą kitų tautybių mokytojus, buvo viena iš gimnazijos išlikimo sąlygų. Pvz., 1920 m. joje dėstė 4 rusai, 4 lietuviai, 6 žydai, 2 baltarusiai, 2 prancūzai, 1 vokietis ir 1 „mažarusis“, t. y. ukrainietis. Vėlesniais metais dėl griežtesnių cenzo reikalavimų didėjo lietuvių tautybės mokytojų skaičius, bet iš principo kolektyvas visuomet išliko etniškai nevienalytis³³.

1921–1939 m. gimnazijos dokumentai byloja apie sunkią jos finansinę būklę. Pajamas sudarė tik mokesčiai už mokslą ir egzaminus, taip pat – aukos³⁴,

³⁰ 1923 m. Kauno rusų gimnazijos veiklos apyskaita, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 511, l. 156.

³¹ 1938 06 09, Kauno rusų gimnazijos direktoriaus A. Timinskio raštas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2501, l. 26.

³² 1938 m. Kauno rusų gimnazijos apyskaita, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2500, l. 1.

³³ Iš rusų (baltarusių) kilmės mokytojų gimnazijoje dirbo Aleksandras Timinskis (1920–1940), Jonas Kiškinas (1920–1923), Jurgis Kovryginas (1920–1938), Vladimiras Krišpinovičius (1920–1939), protojerėjus Eustatijus Kaliskis (1920–1931), Olga Tichonovaitė (1921–1938), Jurgis Babuškinas (1924–1927), Markas Markovičius (1924–1940), Ivanas Prozorovas (1932–1934), Vladimiras Kosuchinas (1933–1939), Tatjana Tamošičienė (1921–1938), Olga Tichonovaitė (1921–1938), Lidija Bobianskienė (1923–1937), Vera Bielovienė (1932–1938), Natalija Lelejevaitė (1936–1939) ir kt.

³⁴ Didžiąją dalį šių aukų sudarė Kauno Mokytojų draugijos gimnazijos neturtingiems mokiniams šelpti draugijos įnašai. Ši draugija teikė pašalpas sumokėti mokesčiui už mokslą, pusrūčiams, vadovėliams įsigyti ir pan. Žr. День русского ребенка, *ЛПД*, 1932, № 3, c. 51.

skirtos mokytojų ir tarnautojų algoms, mokymo priemonėms, raštinės ir ūkio reikalams, inventoriui ir remontui. Tad nuo 1925 m. gimnazijos vadovybė periodiškai prašė paramos iš valstybės biudžeto. Esminiu šių prašymų motyvu buvo įvardijamas rusų bendruomenės skurdas. Pvz., konstatuota, kad 1924–1932 m. apie 40–60 % gimnazijos mokinių buvo finansiškai nemokūs³⁵. Nors Švietimo ministerija atrodytų neskatino gimnazijos suvalstybinimo, bet jos pasyvus požiūris į prašymus skirti paramą faktiškai lėmė priverstinį gimnazijos (savi)likvidavimą. Šis klausimas buvo išspręstas pragmatiškai, o ne atsižvelgiant į iš tiesų sudėtingą Kauno ir visos Lietuvos rusų padėtį švietimo srityje. Tokiu būdu Lietuvos vyriausybė nutarė nuo 1937 m. rugsėjo 1 d. vietoj Kauno rusų gimnazijos atidaryti V valstybinę gimnaziją, kurioje rusų kalba būtų kaip dėstomas dalykas. Joje iš pradžių atidarytos I ir II reformuotos klasės, į kurias priimti mokiniai iš atitinkamų Kauno rusų gimnazijos klasių³⁶. Nauji mokiniai į Kauno rusų gimnazijos klases nebuvo priimami.

Rusiškos mokyklos vizija: tarp tapatumo išlaikymo ir pilietinės integracijos

Kauno rusų inteligentai puoselėjo piliečio, integruoto į Lietuvos visuomenę ir kartu nepraradusio etnokultūrinio tapatumo, viziją. A. Timinskis viename iš savo straipsnių pripažino, kad „lietuvių tauta šiltai žvelgia į rusų mokyklą ir rusų mokykla Lietuvoje sulaukia geranoriško požiūrio“, bet pabrėžė pilietinio ugdymo svarbą: „Mažumų teisės! Ar tik ne jose, šiose mažumų teisėse, slypi didžiosios tiesos kibirkštis. Tiesos, kuri remiasi ne jėga, o laisvės alsavimu. Ar neišauga ištikimu savo šalies patriotu mažylis, kuris jaučia širdimi, kad Lietuvoje yra ne svetimas, o savas, nors kalba savo gimtąja kalba ir mokosi savo tautinėje mokykloje?“³⁷ Rusų švietimo įstaigos, veikusios pagal Švietimo ministerijos tvirtinamas mokymo programas, žymia dalimi pasitarnavo minėtos vizijos įgyvendinimui. Į jas buvo įtraukiamos lituanistinės disciplinos, kurios sudarė prielaidas mokiniams įsisavinti lietuvių kalbos ir literatūros žinias, susipažinti su Lietuvos istorija ir geografija. Kartu rusų mokyklos naudojosi pamokų tinklelyje numatyta galimybe mokyti vaikus rusų kalbos ir literatūros. Religinis ugdymas buvo svarbus Lietuvos vyriausybės švietimo politikos akcentas, todėl stačiatikių ir sentikių bažnytinės institucijos irgi dalyvavo formaliaame rusų jaunosios kartos švietimo procese.

³⁵ 1932 02 27, Kauno rusų gimnazijos direktoriaus A. Timinskio raštas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 524, l. 35–40.

³⁶ 1937 07 12, Švietimo ministro įsakymo išrašas, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 523, l. 25.

³⁷ Съезд русских учителей, *Эхо*, 1928, 24 апреля.

Rusų pradinį mokyklų vaikai sėmėsi lietuvių kalbos žinių iš populiarių tuomet J. Damijonaičio, I. Malinausko ir I. Talmanto knygelių, S. Matjošaičio-Esmaičio elementoriaus „Sakalėlis“, Lietuvos istorijos – P. Šležo ir I. Malinausko, J. Norkaus vadovelių, geografijos – P. Šinkūno, krašto pažinimo – A. Rinkūno ir V. Ruzgo ir pan. Slavistikos dalykų vadovelių leidyba Lietuvoje buvo silpnai išvystyta, todėl rusų kalbos pamokose iš pradžių buvo naudojami Rusijos imperijos laikotarpio P. Vachterovo, L. Grigorjevo ir B. Olenino, vėliau įsigyti Latvijoje išleisti N. Gudkovo ir J. Tichonickio vadovėliai. Kurį laiką vaikai rusų pradinėse mokyklose rašė senąją rusų kalbą, tačiau jas vizituojantis inspektorius 1922 m. ne kartą rekomendavo „įvesti naująją rusų rašybą ir senąją nevaršinti vaikų proto“³⁸. Dar 1921 m. sprendimą pereiti prie naujosios rusų kalbos ortografijos priėmė Kauno rusų gimnazijos mokytojų kolektyvas. Tikybos pamokose irgi remtasi ikikarinio ir pokarinio laikotarpio vadovėliais. Iš naujesnių buvo naudojamas 1927 m. išleistas Talino stačiatikių katedros šventiko ir Lietuvos stačiatikių metropolito Eleuterijaus brolio Joano Bogojavlenskio vadovėlis³⁹. 1936 m. Kaune buvo išspausdintas Panevėžio šventiko Gerasimo Šorėco parengtas tikybos vadovėlis, kuriame greta teksto buvo pridėta rusų abėcėlė su skaitymo pratimais, o maldos surašytos rusų ir lietuvių kalbomis⁴⁰.

Kauno rusų gimnazijoje kaip atskiri dalykai buvo dėstoma rusų kalba ir literatūra, tikyba. Į 1920 m. parengtą rusų literatūros programą pateko geriausi XIX a. ir XX a. pradžios rusų rašytojų, prozininkų ir poetų kūriniai. Dauguma jų atspindėjo svarbius Rusijos istorijos epizodus, gamtą, kraštovaizdį, rusų gyvenimo būdą, buitį, papročius, tradicijas ir pan. Pvz., tarp tokių kūrinių buvo I. Krylovo „Pasakėčios“, A. Puškino „Kapitono duktė“, „Ruslanas ir Liudmila“, „Eugenijus Oneginas“, N. Gogolio „Mirusios sielos“ ir „Revizorius“, M. Lermontovo „Bėglys“ ir „Mūsų dienų herojus“, I. Turgenovo „Medžiotojo užrašai“, „Bajorų gūžta“, „Tėvai ir vaikai“, L. Tolstojaus „Kazokai“, „Karas ir taika“, „Ana Karenina“, F. Dostojevskio „Vargo žmonės“, „Nusikaltimas ir baismė“, A. Čechovo „Trys seserys“ ir „Vyšnių sodas“. Į programą buvo įtraukta XIX a. poetų A. Kolcovo, A. Tolstojaus, I. Nikitino, A. Maikovo ir A. Feto lyrika, poeto A. Gribojedovo ir dramaturgo A. Ostrovskio darbai. Mokiniai nagrinėjo rašytojų publicistų A. Gerceno, J. Žukovskio ir N. Nekrasovo kūrinius. Iš rašytojo M. Gorkio kūrybos į programą buvo įtraukti ankstyvieji jo darbai: „Foma Gordejevas“, „Daina apie sakalą“, „Miestiečiai“ ir kt. Prie „šiuolaikinės“ poezijos buvo priskiriami „Sidabrinio amžiaus“ poetai – K. Balmontas, A. Blokas ir S. Gorodeckis, taip pat būsimo Nobelio literatūros premijos laureatas

³⁸ 1922 05 22, Kauno m. rusų pradinės mokyklos nr. 1 lankymo apyskaita, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1372, l. 19.

³⁹ Съезд русских учителей, *ГАПЕ*, 1928, № 3–4.

⁴⁰ Уроки Закона Божия для начальных училищ, *Новые дни*, 1936, 11 декабря.

I. Buninas. Be to, mokiniai mokėsi rusų liaudies pasakų, dainų, padavimų, patarlių ir mįslių⁴¹.

Kita vertus, Kauno rusų visuomenės lūkesčiai dėl tapatumo puoselėjimo buvo didesni negu galėjo užtikrinti mokyimo programų įgyvendinimas. Stambūs Europos rusų migrantų centrai kovojo su vaikų nutautėjimu, skatindami mokyklose ir neformalioje aplinkoje rusų kalbos ir literatūros, tikybos, Rusijos istorijos ir geografijos mokymą. 1926 ir 1928 m. Kaune įvyko du Lietuvos rusų mokytojų ir švietimo veikėjų suvažiavimai, kurie kėlė panašius tikslus. Jie priėmė rezoliucijas, skatinančias rusų pradinėse mokyklose ir gimnazijoje klasikinės literatūros kūrinių skaitymą ir atkreipiančias ypatingą dėmesį į skaitymo raiškumo ir taisyklingos rusų rašybos lavinimą⁴². Gimnazijoje veikė rusų literatūros, dramos ir dainavimo būreliai, balalaikų orkestras. Kasmet vyko moksleivių darbų parodos, kuriose buvo pristatomi rankdarbiai, projektiniai fizikos, geografijos ir istorijos darbai, įvairios kolekcijos ir albumai. Baletmeisterė Olga Iljinskaitė-Mintaučkienė iš gimnazistų subūrė baletu trupę. Gimnazijoje veikė rusų skautų draugovė, įkurta 1922 m. Anatolijaus Sokolskio. Pastarojo teigimu, draugovėje per 18 veiklos metų dalyvavo daugelis rusų jaunuolių. Skautai rengė žygius, stovyklas, darbų parodas, vakarus, tvarkė apleistus rusų karių kapus, leido žurnalą „Prie laužo“ (rus. *У костра*). Šios draugovės pirmininkais buvo gimnazistai Viktoras Ržecickis, Andrejus Risovas ir Igoris Perekriostovas⁴³.

Rusų ikimokyklinių ir pradinių ugdymo įstaigų mokytojai skatino neformalų vaikų kūrybiškumą. Ypatingas dėmesys skirtas spektaklių vaidinimams, rusų poezijos deklamavimui, rusų liaudies dainoms ir šokiams, choriniam dainavimui, muzikavimui „rusiškais“ instrumentais. Įgytas žinias ir įgūdžius vaikai demonstruodavo per šventinius renginius. Pvz., 1927 m. sentikių jaunimo ratelio nariai savo mokykloje vaidino komediją pagal režisieriaus J. Mirovičiaus pjesę „Grafiėnė Elvyra“, o Kauno rusų gimnazijos mokinių teatras parodė spektaklį pagal rusų buitinės komedijos pradininko D. Fonvizino pjesę „Neūžauga“⁴⁴. 1933 m. naujametinėje rusų vaikų darželio šventėje suvaidintas spektaklis „Snieguolė“, deklamuotos rusų klasikų eilės⁴⁵. Jaunimo kūrybiškumas skatintas bendromis pedagogų, bažnyčios ir visuomeninių organizacijų pastangomis. Pvz., 1935 m. *Marijos stačiatikių moterų labdaros draugija* surengė naujametinę šventę savo prieglaudos ir stačiatikių pradinės mokyklos vaikams. Jie šoko, deklamavo eilėraščius ir pasakėčias, grojo balalaikomis ir

⁴¹ Kauno rusų gimnazijos rusų kalbos ir literatūros kurso programa, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 507, l. 96–97.

⁴² Ж. А. Тыминский, *Русская школа в Литве: Первый съезд русских учителей и деятелей просвещения в Литве*. Отдельный оттиск из журнала «Русская школа за рубежом», № 24. Прага, 1927.

⁴³ А. А. Сокольский, *Русские в независимой Литве, Новое русское слово*, 1985, 23 января.

⁴⁴ Старообрядческие вечера, *Эхо*, 1927, 31 мая.

⁴⁵ Русская елка в Каунасе, *Эхо*, 1933, 12 января.

pan. Protojerėjus V. Nedveckis mokė vaikus chorinio giedojimo paslapčių⁴⁶. Dažnai šventinių vakarų meninė programa buvo grįsta labdaros tikslais (pelnas skirtas nepasiturintiems mokiniams paremti). Pvz., 1933 m. į *Sentikių moterų labdaros draugijos* surengto vakaro programą buvo įtraukti vaidinimai pagal rusų satyriko A. Averčenko pjeses, balalaikų orkestro pasirodymas, pramoginiai šokiai su džiazu grupe iki 2 val. ryto⁴⁷.

Nuo 1926 m. svarbiausia tautinė šventė tapo Rusų kultūros diena, turėjusi priminti bendruomenės nariams apie rusų kultūros pasiekimus muzikos, literatūros, teatro ir kitose meno srityse. Už šios šventės rengimą buvo atsakingas komitetas, į kurį patekdavo po vieną atstovą iš kiekvienos rusų draugijos⁴⁸. Ryškiausi Rusų kultūros dienos minėjimai buvo Kauno rusų gimnazijoje ir pradinėse mokyklose. Jų programoje nestigdavo koncertinių, teatro, baleto, muzikos ir kitokio meninio žanro pasirodymų. Šventėse dalyvaudavo mokytojai, mokiniai, jų tėvai ir artimieji. Be to, nuo 1929 m. kasmet vyko Rusų vaiko dienos šventė. Ją organizavo komitetas, kurį sudarė Lietuvos stačiatikių parapijų šventikai ir rusų visuomeninių organizacijų atstovai⁴⁹. 1929–1938 m. šios šventės metu Kaune įvyko 7 literatūrinės lekcijos, 12 mokinių teatro spektaklių (rež. I. Prozorovas, V. Krišpinovičius, J. Kovryginas ir kt.), du mokinių choro pasirodymai (dir. A. Soldatenkovas ir I. Petrovas), 27 mokinių vakarėliai, dalyvaujant mokinių chorui ir orkestrui, 11 kalėdinių eglučių įžiebimo švenčių, keletas sporto renginių, 22 labdaros pobūviai. Dalis sukaupto pelno atitekdavo mokykloms, kita dalis – Rusų vaiko dienos centriniam fondui Prahoje⁵⁰.

Kauno stačiatikių ir sentikių dvasininkija svarbia rusų jaunosios kartos ugdymo problema įvardijo nykstančius bažnytinės slavų kalbos ir giedojimo įgūdžius. Pvz., Lietuvos rusų mokytojų ir švietimo veikėjų suvažiavimų dalyvio, Kauno Kristaus prisikėlimo cerkvės protojerėjaus Eustatijaus Kaliskio įsitiikinimu, „silpstant šioms žinioms silpo jaunosios kartos ryšys su cerkve“ ir „vis mažiau ir mažiau liks mokančių skaityti slaviškai cerkvėje, o liaudis pamažu ims mažiau suprasti maldų ir giesmių tekstus“⁵¹. Bažnytinės slavų kalbos ir giedojimo disciplinos buvo reikšminga mokyklų programų dalis Rusijos imperijoje, bet nepriklausomoje Lietuvoje per numatytas mokykloms tikybos pamokas šiems dalykams pritrūkdavo laiko. Archyvinių dokumentų duomenys rodo, kad 1928 m. sentikių pradinėje mokykloje bažnytinės slavų kalbos pamokos vaikams vyko per vasaros atostogas⁵². Apie ribotas galimybes įtraukti šį dalyką

⁴⁶ Елка в приюте женского Мариинского Благотворительного общества, *Литовский голос*, 1935, 14 января.

⁴⁷ Русский спектакль, *Эхо*, 1933, 8 января.

⁴⁸ Русская жизнь, *Эхо*, 1927, 29 марта.

⁴⁹ День русского ребенка в Литве 1929–1938 г.г., *ЛИПЕ*, 1938, №. 1.

⁵⁰ День русского ребенка, *ЛИПЕ*, 1932, №. 3; А. Тыминский, День русского ребенка, *ЛИПЕ*, 1936, № 5–6.

⁵¹ Съезд русских учителей, *Эхо*, 1928, 19 апреля.

⁵² 1928 06 05, Kauno rusų mokyklos nr. 38 Tėvų komiteto pirmininko V. Prozorovo pareiškimas Švietimo ministrui, *КАА*, f. 69, ap. 1, b. 71, l. 12.

į rusų pradinį mokyklų mokymo programą byloja vienas iš 1933 m. Kauno sentikių pradinės mokyklos tėvų prašymų Kauno miesto švietimo institucijoms. Prašymas buvo patenkintas tik tada, kai mokinių tėvai įsipareigojo savo lėšomis apmokėti bažnytinės slavų kalbos ir giedojimo mokytoju Simonui Terentjevui už darbą su II, III ir IV skyrių mokiniais⁵³.

Rusų mokyklų tinklo raida Kaune priklausė nuo Lietuvos švietimo politikos prioritetų kaitos. Ši politika, iš pradžių buvusi palanki pilietinio ugdymo idėjai, ėmė siaurinti XX a. 4 dešimtmetyje etninių mažumų saviraiškos lauką. Nuo 1925 m. etninių mažumų pradinėse mokyklose buvo uždrausta mokytis lietuvių vaikams. Nuo 1927 m. vaikai į šias mokyklas buvo priimami tik pagal tautybės įrašą tėvų pasuose. Nuo 1936 m. etninių mažumų pradinį ir vidurinių mokyklų mokinių sudėtis privalėjo būti monoetninė. Jeigu vienas iš tėvų buvo lietuvis, tai mokinyi privalėjo lankyti lietuvišką mokyklą. Kartu mokyklose vyko laipsniškas ugdymo proceso lietuvinimas, kai iš pradžių mokytojams buvo keliamas reikalavimas tik išmokyti lietuvių kalbą, vėliau – pildyti mokyklos dokumentus lietuvių kalba, galiausiai – lietuviškai dėstyti dalį mokomųjų dalykų⁵⁴. Dauguma etninių mažumų baiminosi dėl stiprėjančių prielaidų vaikų asimiliacijai⁵⁵. Šios nuostatos buvo nepalankios ir Kauno rusų pradinėms mokykloms, nes jas iki šių nutarimų lankė mišrių šeimų vaikai ir kitų etninių mažumų atstovų, kuriems buvo artima rusų kalba ir kultūra, atžalos.

Nepaisant įvairių organizacinių sunkumų ir materialinių nepriteklių, rusų inteligentijos, religinių bendruomenių ir pasaulietinių organizacijų pastangomis iki XX a. 4 dešimtmečio pab. Kaune subrendo rusų bendruomenės jaunoji karta, įgijusi pradinį ir vidurinį išsilavinimą savo gimtąja kalba⁵⁶. Žinoma, dera

⁵³ 1933 05 16, Kauno m. pradinės mokyklos nr. 30 Tėvų komiteto pareiškimas Kauno m. pradinį mokyklų inspektoriumi, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 574, l. 107.

⁵⁴ B. Šetkus, min. veik., p. 23–24.

⁵⁵ Įvykių amžininkas Anatolijus Sokolskis, galbūt kiek perdėdamas, bet teigia, kad tautininkų valdymo metu rusų mokyklos Lietuvoje buvo sulietuvinotos. Jis apibūdino ir šio proceso eigą: „Inspektorius sušaukdavo tėvų susirinkimą, reikalaudamas atvykti su pasais. Šiuose pasuose buvo dvi grafos – tautybės ir religijos. Rusai, ypač periferijoje, nemokėjo lietuvių kalbos – juos pasuose užrašydavo lietuviais. Ir štai šių įrašų pagrindu rusų mokyklos virsdavo lietuviškomis. Rusų kultūros ir švietimo organizacijų protestai ir prašymai nedavė jokių rezultatų“. Žr. A. A. Сокольский, Русские в независимой Литве, *Новое русское слово*, 1985, 23 января.

⁵⁶ Išlikę mokinių sąrašai byloja, kad Kauno rusų gimnazijoje mokėsi advokato ir Lietuvos stačiatikių vyskupijos tarybos nario Ivano Tatarincevo, Kauno miesto tarybos rusų frakcijos nario Aleksandro Gomolickio, teisininkų Anatolijaus ir Eugenijaus Sokolovų, pulkininko, archeologo ir muziejininko Petro Tarasenkos, Šančių ir Petrašiūnų žemvaldžio bei mecenato Sergejaus Fanstilio, Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapeliono Stepono Semionovo, Kauno stačiatikių katedros šventiko Vasilijaus Nedveckio, Fredos aukštesniosios sodininkystės ir daržininkystės mokyklos pedagogo Mykolo Itomlensko, VDU dėstytojų Dmitrijaus Kladyščevo ir Mikalojaus Kvašnino-Samarino, Kauno rusų gimnazijos pedagogų Vladimiro Krišpinovičiaus ir Aleksandro Itomlensko, sentikių Prozorovų, Udalovų ir kitų šeimų vaikai (išsamiau žr. 1932–33 m. m. Kauno rusų gimnazijos mokinių sąrašas, *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 519, l. 12–18).

atsižvelgti, kad dalis rusų bendruomenės narių dėl įvairių motyvų (dažniausiai finansinių) leido vaikus į kitas mokymo įstaigas, kuriose mokymo procesas vyko kitomis kalbomis ir nebuvo palankių sąlygų ryšiams su rusų etnine kultūra ugdyti. Kaune nebuvo aukštojo mokslo įstaigų dėstomąja rusų kalba, tačiau rusų tautybės jaunuoliai, įgiję brandos atestatą miesto gimnazijose, turėjo teisę stoti į Vytauto Didžiojo universitetą. Šia teise pasinaudojo dalis Kauno rusų gimnazijos abiturientų, nors jų skaičius tiksliai nežinomas. Kasmiet VDU mokėsi keletas dešimčių rusų tautybės studentų. Pvz., 1924 m. jų buvo 15, 1926 m. – 29, 1931 m. – 67, 1933 m. – 66, 1935 m. – 38, 1938 m. – 32. Pastebėtina, kad 1923–1940 m. rusų nušimtis tarp visų studentų siekė apie 1,0–1,7 %, nors rusai sudarė 3,3 % visų miesto gyventojų⁵⁷. Šis faktas leidžia kelti prielaidą, kad egzistavo kliūčių, neleidusių rusams geriau išnaudoti aukštojo mokslo perspektyvų. Antai dėl materialinių sunkumų į VDU pateko ne visi to pageidavę rusų tautybės jaunuoliai. Juolab kad dažnam iš jų buvo sudėtinga susimokėti už mokslą gimnazijoje. Dalis įstojusiujų į VDU dėl šios priežasties nebaigė studijų. Be to, rusams ir kitų etninių mažumų atstovams tapo privalu laikyti stojamąjį lietuvių kalbos egzaminą, kuris irgi atsijodavo pretendentų į studentus ratą.

Svarbi aplinkybė, kad rusų tautybės studentai, ypač tie, kurie į VDU įstojo gavę Kauno rusų gimnazijos atestatus, išlaikė ryšį su šia ugdymo įstaiga ir toliau puoselėjo rusų kultūrinį tapatumą. Jų pastangomis įkurtos rusų studentų organizacijos⁵⁸. Viena iš tokių buvo *Rusų studentų susivienijimas* (RSS) (1927–1936), rengdavęs Kauno rusų gimnazijos patalpose svarbių Rusijos istorijos įvykių ir asmenybių sukakčių minėjimus, šeimininius arbatos vakarelius ir Naujųjų metų sutikimus, tradicinę rusų studentų šventę „Tatjanos balius“. Šios organizacijos nariai buvo susibūrę į chorą ir dramos ratelį „dabartinei Rusijai pažinti“, kuriam talkino Valstybės teatro režisierius Teofanas Pavlovskis. Be to, RSS buvo įkūręs savišalpos kasą, kuri teikė paskolas labiausiai nepasiturintiems nariams, kad šie galėtų susimokėti už mokslą universitete⁵⁹.

Minėtos organizacijos pradėtus darbus tęsė rusų studentų korporacijos, kurių veiklos tikslai ir priemonės buvo panašūs (paskaitos, minėjimai, „Tatjanos balius“, šeimos vakarai ir kt.). Paminėtina, kad korporaciją „Ruthenia“ (1931–1940) įkūrė buvę Kauno rusų gimnazijos auklėtiniai Andrius Novodvorskis, Vladimiras Sokolovas, Artemijus Lesniauskas ir Vladimiras Sergėjus⁶⁰, o korporaciją „Alacritas“ (1934–1938) – Rostislavas Andrejevas, broliai Anatolijus ir Eugenijus Sokolskiai, Glebas Čunovas ir kt.⁶¹

⁵⁷ Č. Mančinskas, *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*, Vilnius, 1996, p. 169.

⁵⁸ Pr. Čepėnas (red.), *Lietuvos Universitetas 1579 – 1803 – 1922*, Chicago, 1972, p. 646.

⁵⁹ 1933 m. RSS pavasario semestro apyskaita, *LCVA*, f. 631, ap. 2, b. 39, l. 10.

⁶⁰ A. A. Сокольский, Русские в независимой Литве, *Новое русское слово*, 1985, 23 января.

⁶¹ 1934 m. rudens semestro korporacijos „Alacritas“ apyskaita, *LCVA*, f. 631, ap. 2, b. 32, l. 19.

Reziumuojant reikia pažymėti, kad per tautinių švietimo įstaigų ir neformalią ugdomąją veiklą, o taip pat studijas Vytauto Didžiojo universitete Kaune subrendo unikali rusų bendruomenės jaunoji karta, besintegruojanti į Lietuvos visuomenę ir kartu išlaikiusi ryšį su tėvų bei protėvių kalba, rusų kultūra ir tradicijomis. Daugelis šios kartos atstovų savo pasaulėžiūra skyrėsi nuo rusų, atvykusių į Kauną iš įvairių SSRS regionų po Antrojo pasaulinio karo. Jų likimai po 1940 m. nėra gerai žinomi, nes daugelis nepriklausomoje Lietuvoje žengė tik pirmuosius profesinės karjeros žingsnius. Iš išlikusių archyvinių ir kitų šaltinių duomenų peršasi išvada, kad politinių įvykių pasekmės išblaškė šią kartą sudariusius Kauno rusų gimnazijos auklėtinius ir VDU rusų organizacijų narius po įvairius Lietuvos ir pasaulio kampelius. Kai kurie iš jų tapo sovietinių represijų aukomis⁶². Dalis išvyko iš Lietuvos prieš ir po Antrojo pasaulinio karo⁶³, o dar kiti gyveno pokario Kaune ir paliko pėdsaką miesto raidoje. Pvz., Medicinos fakulteto absolventės Tatjana Sokolovaitė ir Tatjana Kosuchinaitė 1947 m. minimos miesto odontologų sąrašuose⁶⁴. Technikos fakulteto absolventas Andrius Novodvorskis (1909–1976) buvo ilgamečiu Kauno politechnikos instituto Cheminės pramonės procesų ir aparatų katedros vedėju, taip pat Pedagogikos ir estetinio lavinimo katedros vedėju, dirbo Fizikinės ir koloidų chemijos katedroje⁶⁵. Šio fakulteto diplomantė Larisa Fiodorovaitė-Rašauskienė (1910–1983) – pirmoji moteris Lietuvoje, tapusi elektrotechnikos inžiniere. 1944–1952 m. ji dirbo Kauno politechnikume, o 1951–1981 m. – Kauno politechnikos institute⁶⁶. Šių ir kitų jaunuolių likimas po 1940 m. – atskiro tyrimo vertas Kauno rusų istorijos puslapis.

⁶² Pvz., 1944 m. Georgijus Krišpinavičius buvo nuteistas 10 metų lagerio (Vorkuta) ir 5 metams tremties (Uchta), jo brolis Sergėjus – 15 metų lagerio (mirė 1945 m. Pečioruose). 1945 m. Igoris Risovas buvo nuteistas 8 metams lagerio (Vorkuta), *Lietuvos gyventojų genocidas*, II tomas (1944–1947), Vilnius, 2002.

⁶³ Pvz., į JAV išvyko Anatolijus Sokolskis (1903–2006), Pietų Floridos universiteto rusų literatūros katedros profesorius, Valstybės teatro balerina Tatjana Babuškinaitė-Vasiliauskienė (1912–1990), baletu kritikė Vera Sotnikovaitė-Radauskienė (1903–1973), į Australiją – rusų emigrantų antisovietinių organizacijų dalyviai Olegas (1914–1992) ir Igoris (1917–2013) Perekriostovai, balerina Tamara Pagodinaitė-Skrinskienė (1917–1999) ir pan.

⁶⁴ 1947 m. Kauno aps. Vykdomojo komiteto Sveikatos apsaugos skyriaus gydytojų sąrašas, *LCVA*, f. R-363, ap. 1, b. 70, l. 226.

⁶⁵ Profesorius Andrius Novodvorskis, <http://ktu.edu/ctf/turinys/profesorius-andrius-novodvorskis-1909%E2%80%931976>, (2014 09 03).

⁶⁶ Doc. dr. Larisa Rašauskienė, http://esik.eaf.ktu.lt/pusl/katedros_istorija/doc_Rasauskiene.htm, (2014 09 03).

Išvados

1. XX a. 3–4 dešimtmečiuose rusų inteligentijos, stačiatikių ir sentikių bendruomenių, rusų visuomeninių organizacijų pastangomis Kauno mieste buvo įkurtas ir veikė trijų pakopų (ikimokyklinės, pradinės, vidurinės) rusų švietimo įstaigų tinklas. Rusų vaikų darželiai veikė fragmentiškai, bet trys rusų pradinės mokyklos ir Kauno rusų gimnazija svariai prisidėjo formalaus ir neformalaus ugdymo formomis prie rusų jaunosios kartos kultūrinio tapatumo puoselėjimo ir integracijos į Lietuvos visuomenę įgūdžių lavinimo.

2. Kauno rusų švietimo įstaigų raidą, jos plėtotę smarkiai ribojo sunki rusų bendruomenės materialinė padėtis ir nepalankūs etninėms mažumoms Lietuvos vyriausybės švietimo politikos sprendimai XX a. 4 dešimtmetyje. Dėl šių dviejų priežasčių mažėjo rusų pradinės ir vidurinės pakopos švietimo įstaigų galimybės konkuruoti su lietuviškomis mokyklomis, į klases pritraukiant jaunąją rusų kartą. Ryškiausia šio reiškinio pasekmė – Kauno rusų gimnazijos, svarbiausio šalyje rusų švietimo ir kultūros centro, krizė ir (savi)likvidavimas sovietinės okupacijos išvakarėse.

3. Rusų švietimo įstaigų veikla, nepaisant įvairių materialinių nepriteklių, jaunajai rusų kartai suteikė galimybę Kaune įgyti pradinį ir vidurinį išsilavinimą gimtąja kalba. Nors mieste nebuvo rusų aukštųjų švietimo įstaigų, Kauno rusų gimnazijoje įgytas brandos atestatas suteikė teisę abiturientams stoti į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą. Daugelis iš čia įstojusiųjų rusų tautybės gimnazistų įgijo ne tik vertingų žinių ar profesijas, bet ir studijų laikotarpiu dalyvaudami rusų studentų organizacijų veikloje išlaikė savo kultūrinį savitumą.

Priedai

1 lentelė. Valstybės išlaikomos Kauno miesto rusų pradinės mokyklos 1923–1938 m. duomenimis

Metai	Mokyklos	Komplektai	Mokytojai	Mokiniai	Mokiniai mieste (%)
1923	2	5	5	267	4,6
1924	2	5	5	244	4,3
1925	2	5	5	228	4,3
1926	2	5	5	218	4,0
1927	2	5	5	182	3,4
1928	2	5	5	206	3,7

1 lentelės tęsinys

1929	2	5	5	226	3,7
1930	2	5	3	269	4,0
1931	2	5	3	260	3,1
1932	2	6	3	317	3,5
1933	2	6	3	307	3,3
1934	2	7	4	355	3,6
1935	2	8	8	370	3,5
1936	2	10	10	445	3,7
1937	2	11	11	402	3,2
1938	2	11	11	429	3,3

Šaltiniai: *Kauno miesto pradžios mokyklos*, Kaunas, 1925, p. 6; *Kauno miesto statistikos metraštis 1934*, p. 51; *Kauno miesto statistikos metraštis 1938*, p. 110.

2 lentelė. Kauno rusų gimnazijos mokinių pasiskirstymas pagal tautybę ir tikybą 1921–1939 m.

Metai	Iš viso	Tautybė				Tikyba				
		Rusai	Žydai	Lietuviai	Kita	Stačiatikiai ir sentikiai	Judejai	Katalikai	Kita	
1921	191	70	104	6	11	71	104	12	4	
1922	425	110	285	27	3	110	285	27	3	
1923	462	119	298	41	4	115	298	39	10	
1924	478	160	269	36	13	160	269	35	14	
1925	431	164	226	33	8	163	226	28	14	
1926	389	176	179	21	13	165	179	27	18	
1927	310	155	123	20	12	145	123	23	19	
1928	302	154	115	10	23	149	115	15	23	
1929	246	143	83	8	12	136	83	9	18	
1930	222	132	70	5	15	129	71	7	15	
1931	204	117	66	10	11	113	66	13	12	
1932	185	110	55	5	15	107	55	13	10	
1933	177	119	44	7	7	92	27	44	8	6
1934	175	115	48	7	5	88	25	48	12	2
1935	166	123	36	4	3	105	17	36	7	1
1936	135	106	22	6	1	89	17	22	6	1

2 lentelės tęsinys

1937	130	99	25	6	–	86	13	25	6	–
1938	99	72	15	12	–	62	11	16	10	–
1939	33	26	3	4	–	23	3	3	4	–

Šaltiniai: 1921–1939 m. Kauno rusų gimnazijos metinės apyskaitos, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 508, l. 24–25; b. 509, l. 168; b. 510, l. 175; b. 512, l. 99; b. 513, l. 108; b. 514, l. 59; b. 515, l. 109; b. 517, l. 95; b. 518, l. 23, b. 521, l. 14,16; b. 522, l. 11, 42; b. 2499, l.10, 12; taip pat žr. N. Kasatkina, A. Marcinkevičius, min. veik., p. 322.

Literatūra

- Pr. ČEPĖNAS (red.), *Lietuvos Universitetas 1579–1803–1922*, Chicago, 1972.
- N. KASATKINA, A. MARCINKEVIČIUS, *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*, Vilnius, 2009.
- S. KAUBRYS, *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000.
- P. LASINSKAS, Kauno mokytojų draugijos gimnazija ir Aleksandras Timinskis (1920–1940), *Lituanistica*, 2007, nr. 2, p. 89–95.
- Lietuvos gyventojų genocidas*, II tomas (1944–1947), Vilnius, 2002.
- Č. MANČINSKAS, *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*, Vilnius, 1996.
- B. ŠETKUS, *Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais* [Rankraštis]: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S), Vilnius, 2000.
- М. БУРЫГИНА, Первая русская гимназия в Литовской Республике, А. Ковтун (ред.) *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas*, Kaunas, 2001, c. 48–61.
- A. КОВТУН, Русский мир Каунаса (Культурное общество в 1918–1940 гг.), *Darbai ir dienos*, t. 34, 2003, p. 145–176.

Andrius MARCINKEVIČIUS

ORGANIZING EDUCATION OF RUSSIAN POPULATION IN KAUNAS: THE 1920s AND 1930s

Summary

There was a network of Russian education institutions in Kaunas consisting of two kindergartens, three primary schools, and one secondary school. Most of these schools were founded and supported by Russian intelligentsia, religious communities of Russian Orthodoxies and Old Believers, and Russian public organizations. Kaunas City Municipality and the Ministry of Education supported two Russian primary schools financially in the 1920s and 1930s, while the Russian Gymnasium of Kaunas Teacher's Society (1920–1940) and primary school (1937–1940) next to it acted as private institutions. The Russian community in Kaunas consisted of different social groups, but there were intelligentsia among them who understood the importance of education in the native language for Russian youth very well. That is why the activity of all Russian schools in

Kaunas was a case of success, especially in comparison to the Russian schools which acted in other cities and rural areas of Lithuania. The network served as an instrument of maintaining Russian cultural identity and inspiring integration to Lithuanian society as well. It should be noticed that non-formal education was also a very important instrument in order to preserve the identity of young Russian generation. Much attention was paid to ancient and modern Russian literature, history and geography of Russia, religious education, the ancient Slavic language, and choral singing during various additional sessions and cultural events in primary schools and gymnasium. Even though there was no Russian high school in Kaunas during this period, many graduates of the Russian Gymnasium had a possibility to study at Vytautas Magnus University. It was necessary to pass the Lithuanian language exam in order to study at the university. Most Russian students did not forget their ethnic origin during their studies. They participated in the activity of Russian student organizations that were in close relations with the Russian Gymnasium and public organizations in Kaunas. Some students became well-known persons in Kaunas and in emigration after World War II (for example, the USA and Australia).

Keywords: Russians, Kaunas, Intelligentsia, Orthodoxy, Old Believers, Organizing Education, Cultural Identity.